

Г. М. Грабовська,

кандидат юридичних наук, доцент

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4484-8295>**І. С. Мельничук,**

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня

ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МАЛОЛІТНЬОЮ ОСОБОЮ

Національний авіаційний університет

проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна

E-mails: gannagrabovska74@gmail.com, imeljnychuk@gmail.com

Мета: виявлення та аналіз особливостей правового регулювання зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої малолітньою особою, у цивільному праві України. **Методи дослідження:** методологічну основу дослідження склали загальнонаукові методи пізнання, а також конкретно-історичний метод наукового пізнання, порівняльно-правовий та ін. **Результати:** визначено суб'єктів відповідальності за шкоду, завдану малолітніми особами та їх роль у протиправній поведінці дітей. **Обговорення:** сутність зобов'язання щодо відшкодування шкоди, завданої малолітніми, відповідальність за шкоду, завдану малолітніми та причини завдання шкоди малолітньою особою.

Ключові слова: недоговірні зобов'язання; відшкодування шкоди; завдана шкода; малолітні особи.

Постановка проблеми та її актуальність.

Реалізація прав та інтересів громадян вимагає водночас ефективного захисту їх з боку держави. Важливим напрямом розвитку громадянського суспільства є налагодження відносин особи з державою та визначення правового статусу громадян у суспільстві. Важливу роль при цьому відіграє цивільне законодавство, яке покликане створити основу громадянського суспільства та правової держави. В сучасному світі, в епоху масштабних змін, які зумовлені соціально-економічними та політичними процесами, велику увагу слід приділити дітям та молодим людям, у яких ще не сформований світогляд і система цінностей. Конфлікти, що виникають у суспільстві, відображаються на поведінці молодого покоління, що породжує нові конфлікти молоді з традиційними суспільними інститутами. Бездоглядність, відсутність контролю над способом життя дітей, економічна скрута, оточення – все це певною мірою впливає на малолітніх та призводить до поведінки, якою

вони порушують права інших людей. При цьому постає питання відшкодування шкоди, завданої малолітньою особою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед науковців вагомий внесок у з'ясування питань щодо відшкодування шкоди, завданої малолітніми особами, зробили А.М. Белякова, Ю.Ф. Беспалов, П.А. Варул, Н.М. Єршова, О.Є. Казанцев, О.І. Карпенко, Л.П. Короткова, Н.В. Рабінович, О.М. Рябов, Л.А. Савченко, Г.М. Свердлов, Є.О. Харитонов, Я.М. Шевченко, К.Б. Ярошенко та ін.

Виклад основного матеріалу. Зобов'язання щодо відшкодування шкоди є одним із найстаріших видів цивільних правовідносин. Поряд із відповідальністю в цивільному праві стоїть питання відшкодування заподіяної шкоди. Відповідно до загальних правил, встановлених Цивільним кодексом України, відшкодування шкоди відбувається у повному обсязі особою, яка завдала певну шкоду. Проте, не можна забувати про виключення, тобто статус окремої ка-

тегорії осіб, які не можуть нести відповідальність, тобто є неделіктоздатними. Так, певні особливості мають правовідносини з відшкодування шкоди, завданої малолітніми особами.

Цивільне законодавство України встановлює, що малолітньою визнається фізична особа, яка не досягла 14 років. Якщо звернутися до Цивільного кодексу УРСР 1963 року, то він встановлював вік малолітньої особи до 15 років. Вважалося, що діти у віці до 15 років є повністю недеїздатними. Такі твердження спиралися на тодішні норми законодавства [9].

Проте, погодитися з такими думками важко, і правильнішою буде норма сучасного Кодексу, яка закріплює за малолітніми особами часткову деїздатність у віці до 14 років. Так, ст. 31 ЦК України передбачає, що особа, яка не досягла 14-річного віку, тобто малолітня особа, має право самостійно здійснювати лише дрібні побутові правочини та особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом. Окрім цього, відповідальності за завдану шкоду малолітня особа не несе [1].

Позиція українського законодавця стосовно заподіяння шкоди малолітньою особою та її подальшого відшкодування ґрунтується на Декларації прав дитини, прийнятій Генеральною асамблеєю ООН 20 листопада 1959 року, в Преамбулі до якої зазначено, що «неповнолітні, в зв'язку з їх фізичною та розумовою незрілістю потребують спеціального захисту і охорони, включаючи належний правовий захист» [3].

Питання відшкодування шкоди, завданої малолітньою особою, передбачене ст. 1178 ЦК України; відповідно до частини першої цієї статті зобов'язання відшкодувати шкоду завдану малолітньою особою покладається на батьків (усиновлювачів), опікунів або інших фізичних осіб, які на законних підставах здійснюють виховання малолітньої особи, у випадку, якщо перераховані особи не доведуть, що шкода не є наслідком несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою [1].

Частина 2 ст. 1178 ЦК України покладає таке ж зобов'язання на навчальний заклад, заклад охорони здоров'я або ж інший заклад, що зобов'язаний здійснювати нагляд за малолітньою особою, якщо вона завдала шкоди під час перебування під наглядом цих закладів, а також на особу, яка здійснює нагляд за малолітньою особою на підставі договору, якщо малолітня особа перебувала під наглядом такої особи, у випадку, якщо ці заклади та особа не доведуть, що шкода малолітньої завдана не з їхньої вини. До таких осіб відносяться школи, дитячі садки, лікарні, а до фізичних осіб, з якими укладений договір, відноситься няня, приватний вчитель та ін. [1].

Якщо малолітня особа перебувала в закладі, який за законом здійснює щодо неї функції опікуна, цей заклад зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану нею, якщо не доведе, що шкоди було завдано не з його вини. Проте вина цих закладів чи осіб є більш вузьким поняттям, ніж вина батьків (усиновлювачів) та опікунів, оскільки вина таких закладів чи осіб проявляється лише у невиконанні потрібного нагляду за дитиною в момент завдання нею шкоди. За невисокий рівень виховної роботи відповідні заклади й особи відповідальності не несуть [3, с. 176].

Найпоширенішими правопорушеннями малолітніх під час перебування під наглядом відповідних закладів, передбачених ЦК України, є завдання шкоди майну цього закладу, майну третіх осіб, життю та здоров'ю вихованців, працівників закладу, власному життю чи здоров'ю.

Якщо малолітня особа завдала шкоди як з вини батьків (усиновлювачів) або опікуна, так і з вини закладів або особи, що зобов'язані здійснювати нагляд за нею, батьки (усиновлювачі), опікун, такі заклади та особа зобов'язані відшкодувати шкоду у частці, яка визначена за домовленістю між ними або за рішенням суду [6, с. 259].

Обов'язок осіб, які визначені ч. 1 ст. 1178 ЦК України, відшкодувати шкоду, завдану малолітньою особою, не припиняється у разі досягнення нею повноліття. Після досягнення 18-річного віку на особу судом може бути покладене зобов'язання частково або в повному обсязі відшкодувати шкоду, яку вона завдала у віці до чотирнадцяти років життю або здоров'ю потерпілого, якщо вона має достатні для цього

кошти, а особи, які визначені частиною першої цієї статті, є неплатоспроможними або померли.

Покладаючи зобов'язання відшкодувати шкоду, завдану малолітньою особою, на батьків, варто врахувати і їх вину в протиправній поведінці дитини. Адже, правопорушення вчиняє дитина, але в певній мірі батьки допускають таку поведінку, не приділяючи належної уваги до виховання дітей та не здійснюючи контролю над ними. Тобто, не можна сказати, що батьки несуть відповідальність за чийсь дії, вони відповідають за неналежне здійснення своїх батьківських обов'язків, несумлінне виховання та нагляд за малолітньою особою.

З моменту свого народження дитина наділяється правом на сімейне виховання, це є її суб'єктивним правом. Сімейне законодавство України передбачає належне виховання батьків для кожної дитини. Реалізація цього права покладається на батьків (усиновлювачів) та осіб чи заклади, які їх замінюють. Тільки батьківський обов'язок щодо виховання дітей передбачений безпосередньо законом, а в ситуації з опікунами, то основою для здійснення їх обов'язку є акт про встановлення опіки. Здійснюючи свої батьківські обов'язки та виховуючи особисто своїх дітей, тим самим реалізується право дитини на отримання належного сімейного виховання [2].

Не виконуючи свій обов'язок, батьки підлягають відповідальності, яка встановлена законом. Так, Конвенція ООН про права дитини встановлює загальну та однакову відповідальність для обох батьків. Закон України «Про охорону дитинства» також передбачає відповідальність за невиконання та ухилення від невиконання батьківських обов'язків відповідно до законодавства України [5].

Належний нагляд за дитиною та її виховання здатне запобігти можливим негативним наслідкам неправомірної поведінки дитини. Окрім цього, виконання батьківських обов'язків забезпечує саму дитину та відвертає заподіяння шкоди малолітньою третім особам.

Щодо батьків, як суб'єктів відшкодування шкоди, завданої малолітньою особою, то на них покладається відповідне зобов'язання, незалежно від того чи вони записані батьками у

свідоцтві про народження дитини, чи після встановлення батьківства, чи живуть вони разом чи ні. Тобто, в будь-якому випадку батьки однаково відповідають за дії їх дітей. Проте зобов'язання відшкодування шкоди, завданої малолітньою особою, не покладається на інших родичів дитини, які не мають права брати участь у її вихованні [8, с. 128].

Усиновлювачі дитини несуть таку ж відповідальність за дії малолітньої особи, як і батьки, оскільки після всиновлення дитини вони набувають батьківських прав та обов'язків у повному обсязі. Враховуючи те, що СК та ЦК України також передбачає можливість встановлення опіки над дитиною, то права і обов'язки опікуна відповідають правам і обов'язкам батьків, у тому числі відшкодування шкоди, завданої малолітніми. Варто зазначити, що в разі встановлення опіки над дітьми, батьки яких не позбавлені батьківських прав, відповідальність за завдану шкоду дитиною, будуть нести опікуни і батьки солідарно, якщо законні представники малолітнього не доведуть, що шкода виникла не з їх вини.

Ще однією особливістю відшкодування шкоди, завданої малолітніми, є причинний зв'язок між поведінкою малолітньої особи і майновою шкодою та між поведінкою батьків і поведінкою дітей, як умова цивільно-правової відповідальності батьків. Тобто в разі притягнення батьків до цивільної відповідальності необхідно встановити причинний зв'язок не тільки між поведінкою відповідальних осіб і дітей, але й через поведінку останніх – із майновою шкодою. Якщо батьки не займаються належним вихованням дітей, не здійснюють відповідний нагляд за ними, то тим самим вони створюють умови для заподіяння малолітніми майнової шкоди [12, с. 51].

У випадках, коли батьки не можуть самостійно виховувати дітей і доглядати за ними, вони можуть передати їх під нагляд родичів, в основному бабусям та дідусям. Якщо дитина завдає майнової шкоди, перебуваючи під наглядом родичів, то відповідальність за таку шкоду покладається все одно на батьків, оскільки останні таким чином реалізують своє право на виховання дитини. Тобто, в такому разі, батьки

відповідають за свій невдалий вибір осіб, які здійснювали нагляд за дитиною.

Відшкодовуючи шкоду, звертатися до родичів із регресним позовом батьки не можуть, тому що ці особи не мають юридичних обов'язків здійснювати нагляд за дітьми. Вони будуть відповідати лише у випадку, коли юридично будуть визнанні піклувальниками дитини. Тому, знову ж таки вина залишається за батьками, які самостійно не здатні виховувати дітей та неналежним чином вибирають осіб, які б тимчасово наглядали за малолітніми.

Виникають випадки, коли один із подружжя не в змозі брати участь у вихованні дитини через об'єктивні причини, наприклад, перебування на тривалому лікуванні, тоді вказувати на вину цього з батьків не можна, оскільки фактичного зв'язку з дитиною він не мав. Довести цей факт не складе проблем, оскільки можна використати документи, листи, інші письмові докази тощо.

Щодо закладів, які здійснюють нагляд за дітьми, то вони несуть відповідальність за завдану малолітніми шкоду, якщо не доведуть відсутність своєї вини, але дане зобов'язання не покладається на заклади дошкільної освіти, оскільки діти там перебувають лише певний час. Окрім цього, заклад, який відшкодував шкоду, вправі пред'явити зворотну вимогу до особи, винної у її завданні, яка порушила певні норми педагогіки, що спричинило неправомірну поведінку дитини.

Дитячий будинок, що виконує функцію опікуна дитини, яка залишилась без законних піклувальників, зобов'язаний відповідати за шкоду, завдану дитиною. Однак, у випадку, коли малолітній має осіб, які зобов'язані його виховувати, але здійснюють це за допомогою дитячих закладів, зобов'язання в такому випадку не покладаються на такі заклади. Якщо ж неможливо знайти сім'ю для дитини чи дитячий заклад, відповідальність за дії малолітнього несуть органи опіки та піклування. Органами опіки та піклування є районні, районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад.

Окрім цього, якщо малолітня особа завдала шкоду з вини батьків (усиновлювачів) чи опікуна та закладу або особи, що зобов'язані наглядати за нею, то батьки (усиновлювачі) чи опікун та заклад або особа зобов'язані відшкодувати шкоду в частці, що визначається домовленістю між ними або ж за рішенням суду.

Часткова відповідальність також застосовується у випадках, коли шкода завдана кількома малолітніми з різних сімей, або якими опікуються різні особи.

Відповідальність осіб та закладів, що передбачені частинами 1, 2, 3 статті 1178 ЦК України, є відповідальністю за їх вину щодо нагляду та вихованням дітей. Зобов'язання відшкодувати шкоду, завдану малолітніми, залишається за ними і з моментом досягнення малолітніми повної дієздатності, у зв'язку з чим вони позбавлені права регресної вимоги до малолітнього за умови досягнення ним повної дієздатності [11, с. 42].

ЦК України також передбачає випадки перенесення зобов'язання відшкодування шкоди на безпосереднього її заподіювача. До таких обставин належать: 1) шкода завдана здоров'ю чи життю потерпілого; 2) відповідальними за завдану шкоду є не юридичні особи, а батьки (усиновлювачі), опікуни та інші громадяни; 3) останні є неплатоспроможними або померли; 4) особа, яка завдала шкоди, має достатні для цього кошти [7, с. 130].

Позов до суду щодо накладення відповідальності на самого заподіювача може подати і потерпілий, і особа, відповідальна за дії малолітнього. Суд же має право прийняти рішення щодо відшкодування шкоди як у повному обсязі, так і частково за рахунок особи, що її завдала [10, с. 76].

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що зобов'язання відшкодувати шкоду, завдану малолітніми особами, є досить важливим питанням, яке потребує великої уваги, особливо з боку батьків чи осіб, що їх замінюють. Завдаючи шкоду в такому малому віці, в майбутньому це може призвести до ще гірших наслідків та зламати життя уже дорослій людині. Варто зауважити, що неправомірна поведінка малолітніх та завдана ни-

ми шкода безпосередньо пов'язана з правопорушенням батьків чи осіб, що їх замінюють [13]. Адже неналежне виховання, недостатньо приділеної уваги чи відсутність контролю, або його малозначність призводить до вчинення малолітніми протиправних дій, які несуть за собою різного характеру наслідки. Тому підставою цивільної відповідальності батьків чи осіб / закладів, що їх замінюють, за вчинене малолітньою особою правопорушення, є їх власне правопорушення за неналежне виконання обов'язків щодо виховання дітей, які встановлені законодавством.

Виконавши зобов'язання відшкодувати шкоду, завдану малолітньою особою, батьки або інші особи / заклади, що їх замінюють, не мають права заявляти регресивні вимоги до цієї особи після досягнення нею 18-річного віку, оскільки у віці до 14 років вони є недієздатними внаслідок відсутності вини у їх неправомірних діях.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
2. Сімейний кодекс України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
3. Ременяк С.Я. Відшкодування шкоди, завданої малолітніми особами, за цивільним законодавством України. *Правове життя сучасної України*. Тези доп. 9-ї звіт. наук. конф. професор.-виклад. і аспірант. складу. Одеса: Фенікс, 2006. С. 175-177.
4. Декларація прав дитини (ООН, 1959 р.). URL: [https:// zakon.rada. gov.ua/ laws/ show/ 995_384#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text)
5. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
6. Демиденко К.Є. Актуальні проблеми соціально-правового виховання неповнолітніх. *Держава і право*. 2003. № 20. С. 259-260.
7. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар / за заг. ред. Є.О. Харитоновна, О.І. Харитоновної, Н.Ю. Голубевої. Київ: Правова єдність, 2007. С. 1014.

8. Цивільне право. Академ. курс: підруч.: у двох томах / за заг. ред. Я.М. Шевченко. Т. 2. Особлива частина. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2003. 365 с.

9. Цивільний кодекс Української РСР. Затверджений Законом Української РСР від 18 лип. 1963 р. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1963. № 30. Ст. 463. Офіц. текст зі змін. і допов. за станом на 1 січ. 1994 р. *Право України*. 1993. № 11-12.

10. Беспалов Ю.Ф. Особенности судебного разбирательства по делам о защите семейных прав ребёнка: учебное пособие. Владимир, 2001. 141 с.

11. Пучковська І.Й. Теоретичні проблеми забезпечення зобов'язань: монографія. Харків: Право, 2017. 154 с.

12. Маковецька В.В. Поняття права на захист права на належне батьківське виховання: цивільно-правовий контекст. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 1 (63). С. 50-54.

13. Sopilko I. Human rights: theory and practice: collective monograph / Edited by Maryna Dei. London: International Academy of Science and Higher Education (IASHE), 2017. 184 p.

References

1. Cyvil'nyj kodeks Ukrai'ny vid 16 sich. 2003 r. № 435-IV. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny*. 2003. № 40-44. St. 356.
2. Simejnyj kodeks Ukrai'ny vid 10 sich. 2002 r. № 2947-III. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny*. 2002. № 21-22. St. 135.
3. Remenjак S.Ja. Vidshkoduvannja shkody, zavdanoi' malolitnimy osobamy, za cyvil'nym zakonodavstvom Ukrai'ny. *Pravove zhyttja suchasnoi' Ukrai'ny*. Tezy dop. 9-i' zvit. nauk. konf. profesor.-vyklad. i aspirant. skladu. Odesa: Feniks, 2006. S. 175-177.
4. Deklaracija prav dytyny (OON, 1959 r.). URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/ 995_384#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text)
5. Pro ohoronu dytynstva: Zakon Ukrai'ny vid 26 kvit. 2001 r. № 2402-III. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny*. 2001. № 30. St. 142.
6. Demydenko K.Je. Aktual'ni problemy social'no-pravovogo vyhovannja nepovnlitnih. *Derzhava i pravo*. 2003. № 20. S. 259-260.

7. *Cyvil'nyj kodeks Ukrainy: nauk.-prakt. komentar / za zag. red. Je.O. Harytonova, O.I. Harytonovoi', N.Ju. Golubjevoi'*. Kyi'v: Pravova jednist', 2007. S. 1014.

8. *Cyvil'ne pravo. Akadem. kurs: pidruch.: u dvoh tomah / za zag. red. Ja.M. Shevchenko. T. 2. Osoblyva chastyna. Kyi'v: Vyd. Dim «In Jure», 2003. 365 s.*

9. *Cyvil'nyj kodeks Ukrain's'koi' RSR. Zatverdzenyj Zakonom Ukrain's'koi' RSR vid 18 lyp. 1963 r. Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrain's'koi' RSR. 1963. № 30. St. 463. Ofic. tekst zi zmin. i dopov. za stanom na 1 sich. 1994 r. Pravo Ukrainy. 1993. № 11-12.*

10. *Bespalov Ju.F. Osobnosti sudebnogo razbiratel'stva po delam o zashhite semejnyh prav rebonka: uchebnoe posobie. Vladimir, 2001. 141 s.*

11. *Puchkov's'ka I.J. Teoretychni problemy zabezpechennja zobov'jazan': monografija. Harkiv: Pravo, 2017. 154 s.*

12. *Makovec'ka V.V. Ponjattja prava na zahyst prava na nalezhne bat'kivs'ke vyhovannja: cyvil'no-pravovyj kontekst. Derzhava ta regiony. Serija: Pravo. 2019. № 1 (63). S. 50-54.*

13. *Sopilko I. Human rights: theory and practice: collective monograph / Edited by Maryna Dei. London: International Academy of Science and Higher Education (IASHE), 2017. 184 p.*

G. Grabovska, I. Melnychuk

FEATURES OF COMPENSATION FOR DAMAGE CAUSED BY A MINOR

National Aviation University

Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine

E-mails: gannagrabovska74@gmail.com, imeljnychuk@gmail.com

Purpose: the purpose of the scientific article is to identify and analyze the features of the legal regulation of obligations to compensate for damage caused by a minor in the civil law of Ukraine. **Research methods:** the methodological basis of the study were general scientific methods of cognition, as well as a specific historical method of scientific cognition, comparative law, etc. **Results:** the subjects of responsibility for the harm caused by minors and their role in the illegal behavior of children are identified. **Discussion:** the essence of the obligation to compensate for damage caused by minors, liability for damage caused by minors and the reasons for the damage caused by a minor.

It is stated that the obligation to compensate the damage caused by a minor rests with parents (adoptive parents), guardians or other individuals who legally carry out the education of a minor, if these persons do not prove that the damage is not the result of dishonest or their evasion of education and supervision of a minor.

After all, improper upbringing, insufficient attention or lack of control, or its insignificance leads to the commission of illegal actions by minors, which have different consequences. Therefore, the basis of civil liability of parents or persons/institutions that replace them for a crime committed by a minor is their own offense for improper performance of responsibilities for the upbringing of children, which are established by law.

Keywords: non-contractual obligations; compensation for damage; damage caused; minors.